

Сіра блискавка

ХОСЕ-ЛУЇС МАРТІН ДЕСКАЛЬСО

28 ГРУДНЯ 2023

Фрагмент із книжки «Чому варто мати надію», український переклад якої вийшов у видавництві «Кайрос» 2004 року.

Єронім Босх, «Поклоніння волхвів», бл. 1475 року (фрагмент)

Я належу до тих небагатьох щасливих людей, у чиїх родинях, ще коли вони були дітьми, серйозно ставились до Різдва. Я хочу сказати, що то був справжній вибух життя і радості. Різдво було центром, в якому все сходилося. Півроку ми готувалися до нього, півроку його

згадували. В ці дні в усіх наче зростала душа, і здавалося, що лише тоді ми жили справжнім життям. Навіть сьогодні думаю, що як не помру до своєї смерті (адже більшість людей помирає набагато раніше, ніж буде засвідчено їхню смерть), то тим маю завдячувати дням, коли мене привчили брати розгін у житті.

Центром усього була моя мати. Я розумію, що для всіх мати є не зрівняною ні з ким. Усе ж моя мати — більше чи менше від інших, не сперечатимусь — мала в собі щось особливе. Це визнавали всі, кому пощастило спілкуватися з нею. Вона була живою, «завжди» живою, наче Бог створив її душу з дзиги. Її серце завжди билось на межі можливого. Я не пам'ятаю, щоб вона робила маленькі «перепочинки від життя», під час яких ми сідаємо навпочіпки, віддаючись лінощам чи журбі.

Завдяки їй Різдво в нашому домі завжди мало кілька грамів шаленства, як і має бути в кожному справжньому Різді. Відтворення Божого народження не було для нас грою чи вигадкою. Ми ніби наближалися до істини, зазирали в той куточок, де вперше і востаннє світ був такий, яким він повинен бути: складним поєднанням божественного і людського. І ніколи не було остаточно відомо, де починалося одне й закінчувалося інше, водночас величезне й племенисте.

Зрозуміло, що в моєму домі не вдавалося до формулювання таких умовиводів. Ми просто в це вірили, що набагато краще. Ми їх переживали, що набагато приємніше. І посипали їх цукром та усмішками. До речі, моя мати була чудовою куховаркою. Вона так готувала солодощі, наче навчалася на кухнях найкращих монастирів Іспанії.

**Я збагнув, що доторкнувся найглибшої й
найправдивішої таємниці Різдва. Не тільки усмішки, а й
біль.**

Гадаю, не варто пояснювати, що ми були такі щасливі на Різдво не тому, що мали всього багато й були засипані подарунками. Можу вас запевнити, що мої Королі завжди були третього класу, а різдвяна вечеря на сімох осіб коштувала куди менше, ніж одна страва на новорічному балі в Ріці. Хоча певен, що вона була не менш смачною.

Все ж маю визнати всю правду. Думаю, вже час розповісти, що в Різдвяну Ніч нам бракувало

чогось, щоб наша радість була абсолютно досконалою. Я не відчував цього до того року, коли мені виповнилося сімнадцять. Про що йдеться, я додумався ще через два роки.

У моїй родині всі поривалися захищати слабших, хоча ніхто цього не загадував, це був якийсь своєрідний інстинкт. Мої батьки стояли стіною, захищаючи своїх дітей від усяких прикростей. Мої старші брати та сестри заводили наступну стіну, охороняючи нас, маленьких. І всі разом кидалися будувати третю, яка мала захистити мене, родинного пестунчика, від усього темного, що є на світі. Не те щоб хтось хотів обманювати, та всі були переконані, що світ є досить облудний, щоб його прикrostі дійшли до нас якнайпізніше.

Інтуїтивно я відчував, що під час різдвяної вечері щось відбувається. Завжди був момент, коли радість, звичний гість у нашому домі, трохи перевищувала дозволене. Раптом здіймався жахливий галас, наче всі намагалися щось приховати або замаскувати. Це відбувалося не в якийсь певний момент, але завжди під час вечері. Всі продовжували сміятися. Та якби хтось придивився уважніше, — я відчув це 1947 року, — то помітив би, що в цей момент сміх стає нервовіший. Усі ніби боялися, що щось має або може статися, й намагалися когось захистити, чи хотіли комусь допомогти забути, про що той думав.

Коли після вечері 1947 року я спитав братів про цю таємницю, вони посміялися з мене й додали, що в мені просто пробуджується талант романіста і я все вигадую. Однак пізніше, стоячи за дверима, я ненароком почув уривок розмови: хтось сказав, що хлопчик — «хлопчиком» був я — починає про щось здогадуватися.

Під час вечері 1948 року я зробив ще два нові відкриття. Нервове напруження і штучний сміх приховували внутрішню тугу, і — а саме це й здалося мені найгіршим — все відбувалося, коли в очах моєї матері спалахувала болісна блискавка. І тоді всі погляди зверталися до неї. Отже, всі хотіли захистити саме її? Її — нашу радість? Захистити від чого?

Напередодні Різдва 1949 року я так напосідав на моїх братів зі своїми запитаннями, що вони врешті-решт усе мені розповіли. А я сам пересвідчився в усьому під час різдвяної вечері.

Вся любов всесвіту не може захистити людину від смерті, а Вифлеєм — це не тільки радість, а й самотність, нерозуміння, Хресна дорога.

Якщо будеш уважний цієї ночі, пояснила мені одна із сестер, то помітиш, як в очах матері раптом спалахує блискавка смутку.

— Блискавка?

— Так. Сіра блискавка. Вона триває лише кілька секунд. У цей час здається, наче маму вигнали з раю Різдва. Коли блискавка гасне, мама повертається.

— До радості?

— І до життя.

— І ви увесь час чекаєте, коли з'явиться блискавка?

— Звісно.

— А чи не можна її зупинити?

— Ми намагаємося це зробити. Жартуємо, сміємося голосніше, ніж завжди. Але блискавка з'являється знову й перемагає нас.

— Вона така непереможна?

— Так, бо приходять з єдиного краю, де люди безсилі допомогти одне одному.

— Що ж це за край?

— Край смерті.

— Смерті?

— Так. Ти не знав бабусі Еварісти, маминої матері. Тому ти не знаєш, що вона померла саме на Святвечір. Під час вечері.

— Це ж було багато років тому!

— Що за дурниці! Мама, яка померла, ніколи не перестає помирати.

— І мама згадує про це кожен Святвечір?

— Саме так. Тільки одну хвилинку. Ми про це знаємо. Тому й стежимо за її очима. Ми дуже хочемо, щоб ця мить не настала. Або прийшла якнайшвидше і скоріш закінчилася. В цей час мама знову переживає смерть своєї матері. Це, мабуть, жахливо. Згадай, як темнішають її очі.

Пуританський священник, яким я збирався стати, пробудився в мені, і я поставив неймовірно теологічне питання:

— Хіба їй не досить того, що Христос народився?

Сестра подивилася на мене із співчуттям:

— Народження Христа не рятує людей від смерті. Освітлює життя, спасає, та не від смерті.

— Отже, почуття сильніші за віру? — наполягав я з брутальною затятістю.

— Наша віра — не віра ангелів, — відповіла сестра. І трохи помовчавши, додала:

— Цієї ночі Христос плакав від холоду. Знання, що Він прийшов викупити світ, не вмикнуло опалення в під'їзді.

Гордість за мою віру, скоріш диявольська, ніж ангельська, раптом замовкла. Я збагнув, що доторкнувся найглибшої й найправдивішої таємниці Різдва. Не тільки усмішки, а й біль. Біль, що не може затьмарити усмішки.

Свята Ніч буде приходити знову і знову. І нічия відсутність не зможе затьмарити її прихід.

Тієї ночі під час вечері я теж стежив за очима матері. Я зрозумів, що раніше я завжди любив її знизу, як син любить матір. Раптом вона неначе поменшала, стала перетворюватись на дівчину, зробилася моєю донькою. Тепер уже я мусив захищати її, притуливши мої хлоп'ячі плечі до плечей моїх братів і сестер, щоб біль не зміг уп'ястися в її уяву.

Однак ми про грали й цієї ночі. Нашими жартами і сміхом ми змогли лише віддалити спогади.

Наближався десерт, а блискавки так і не було. Ми вже сподівалися, що цього разу зможемо перейти межу вечері й смерть не всядеться між нами. Та не змогли. Це сталося, коли особливо голосно залунали вибухи сміху, а в їдальні з'явився мигдалевий суп, найсмачніша з усіх земних страв, і посів своє місце в центрі стола. Крижана блискавка на соту частку секунди паралізувала наші серця, неначе хтось вересневої ночі залишив відчиненим вікно. Всі ми дивилися в очі матері, адже вже нікому не треба було пояснювати, що відбувається. Саме тоді я вперше побачив сіру блискавку. Світло в її очах наче згасло, немов Бог перестав існувати, а Різдво стало казкою для дурників. Це тривало, як я вже сказав, соту частку секунди. Та й того вистачило, щоб я побачив у темній блискучій труні не мертву бабусю, яку я не знав, а свою матір. Такою я побачу її через тридцять років: розпухлі вилиці та ніс, нерухомі очі.

Перш ніж сота частка секунди збігла і звична радість повернулася до очей моєї матері, перш ніж вибухнув сміх моїх братів і сестер, сповіщаючи, що на цілий рік вони перемогли подих смерті, я зайшовся істеричним плачем дитини, яка не хоче дорослішати. Це був нестримний плач того, хто зрозумів, що вся любов всесвіту не може захистити людину від смерті, а Вифлеєм — це не тільки радість, а й самотність, нерозуміння, Хресна дорога.

Крізь сльози я побачив загальне здивування. І відчув, як моя мати — я сидів поруч з нею — пригорнула мою голову до своїх грудей і почала мене пестити, наче малу дитину.

Нічого, говорила вона, — біль є, та він не ганьбить. Смерть болісна, та не гірка. Все це триває менше, ніж радість. Ми підемо, а Свята Ніч буде приходити знову і знову. І нічия відсутність не зможе затьмарити її прихід. Колись ти це зрозумієш, синку.

Минуло тридцять років. Я питаю себе, чи мав я право все це розповісти. Якщо мої племінники прочитають ці рядки, вони знатимуть, що ми, я і мої брати, успадкували сіру блискавку і вона з'являється щороку в наших очах, коли в Святвечір на стіл урочисто ставлять мигдалевий суп. Я б хотів, щоб вони також знали, що блискавка триває соту частку секунди і вона не може захмарити нашу радість.

